Varga Szilvia¹

Erdélyi középiskolások állampolgári részvétele és állampolgár-ideálja

Kivonat

Az állampolgárság és állampolgári részvétel térben és időben változó fogalmak, amelyek kutatása folyamatosan időszerű marad. A gyakran apolitikusnak tekintett 17-18 éves állampolgárok esetében különösen fontos kérdés, hogyan látják helyüket a társadalomban és szerepüket a folyamatokban, ugyanis ők a jövő szavazói. A tanulmányban elsősorban arra keresem a választ, hogy a felnőtté válás küszöbén álló diákok esetében milyen kategóriák különíthetők el az állampolgári részvétel tekintetében, illetve ezen kategóriák milyen sajátosságokkal rendelkeznek. Továbbá igyekszem feltérképezni, hogy milyen dimenziók mentén értelmezik a fiatalok az állampolgár fogalmát, és milyen tulajdonságokat tartanak fontosnak ahhoz, hogy valakit „jó állampolgárnak” minősítsenek. Ennél a kérdésnél célom rávilágítani a befolyásoló tényezőkre és ezek erősségére. Az eredményekből kiderül, hogy a diákok négy típusa különül el részvétel szempontjából: a részvételt halmozók, a „hagyományosak”, a tiltakozók és a passzívak. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az ideális állampolgár tulajdonságai három faktorba rendeződnek a fiatalok válaszai alapján: tájékozottság- és aktivitás-, szociális, valamint kötelezettségfaktorba. Aktivitásukat és elképzelésüket nagyban befolyásolja, hogy környezetükben milyen követendő példákkal, mintákkal találkoznak. A tanulmány alapjául szolgáló kérdőíves felmérés reprezentatívnak tekinthető Erdély nyolc városának magyar 11. és 12. osztályos diákságára.

Kulcsszavak: állampolgári részvétel, ideális állampolgár, fiatalok

Abstract. Civic Participation and Citizen Ideals of High School Students from Transylvania

Citizenship and civic participation are spatially and temporally changing concepts, therefore, their research remains constantly relevant. The question of how 17–18-year-old pupils see their “place” in society and their role in political processes, is of high importance, as they are the future voters. The main objective of the paper is to find out the kinds of categories that can be distinguished in terms of civic participation among the youth on the threshold of adulthood and what are the specificities of these categories. Furthermore, I try to identify the dimensions along which young people interpret the concept of “citizen” and what are the qualities that they consider important to acknowledge someone as a “good citizen”. In this section, my aim is to highlight the influencing factors and their strengths. The results show that four types of pupils are distinguished in terms of participation: those who “accumulate” activities, the “traditionalists”, the protesters, and the passive ones. At the same time, based on the responses, one can see that the characteristics of an ideal citizen are organized into three factors: orientation and activity, social, and responsibility. Their activities and ideas are greatly influenced by the environment and the behavioral patterns they encounter and follow. The study

¹ A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám Doktori Iskolájának hallgatója, a Bálványos Intézet kutatási asszisztense. E-mail: vargaszilvia1992@gmail.com

presents the results of a survey based on questionnaire, which is representative of the Hungarian 11th and 12th grade pupils of eight large cities in Transylvania.

Keywords: civic participation, ideal citizen, youth

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Varga Szilvia (2020). Erdélyi középiskolások állampolgári részvétele és állampolgár-ideálja. *Erdélyi Társadalom*, 18(2), 99–126. <https://doi.org/10.17177/77171.250>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

BEVEZETÉS

Az állampolgári jogok és kötelezettségek, valamint az állampolgári részvétel kétségtelenül olyan témák, amelyek a kutatók, politikusok és a civilek érdeklődését is felkeltették. A részvétel alakulását a szakirodalom gyakran egy folyamatként írja le, amely során a hagyományos típusokat újak váltják fel, a választásokon való részvétel és a szervezeti tagság helyett különböző mozgalmakon és tüntetéseken való részvétel, petíciók kezdeményezése és aláírása, esetenként az online világban történő politizálás kerül előtérbe (Norris, 2002; Walzel & Dalton, 2014). A fiataloknál ez különösen érdekes kérdés, hiszen esetükben legtöbbször az apolitikusság, a politikától való elfordulás kerül fókuszba, azonban a kérdést érdemes mélyebben is vizsgálni. Farthing (2010: 191) a „radikálisan politikamentes” fiatalok esetében kiemeli, hogy bár elfordulnak az általános értelemben vett politikától és ennek hagyományos részvételi formáitól, vannak olyan ügységek, amelyek felkeltik érdeklődésüket, ez pedig aktivitást válthat ki belőlük.

A tanulmány célja elsősorban az állampolgári részvételi típusok vizsgálata a fiatalok körében, valamint annak feltérképezése, hogy szerintük milyen az *ideális állampolgár*. Arra keresem a választ, hogy a fiataloknak milyen csoportjai különíthetők el annak függvényében, hogy milyen részvételi formák iránt mutatnak érdeklődést, valamint milyen jellemzőkkel rendelkeznek az egyes csoportokba tartozók. Ugyanakkor igyekszem megválaszolni, hogy milyen dimenziók mentén értelmezzük az ideális állampolgárt, és milyen tényezők befolyásolják azt, hogy melyik dimenziókat helyezik előtérbe.

A hagyományos és direkt demokratikus részvételben való jártasságból és az ezek iránt való érdeklődésből kiindulva a diákok négy csoportja különíthető el: a teljesen passzívok, a „hagyományos állampolgárok”, a tiltakozók és a részvételt halmozók. Ugyanakkor kiderül, hogy a fiatalok három komponens mentén értelmezzik a jó állampolgárt, és elkülönül egy aktivitás-tájékozottság-, egy szociális és egy kötelezettségfaktor. A tanulmány beszámol arról, hogy az erdélyi magyar fiatalok esetében – a nemzetközi szakirodalomban megfogalmazottakkal ellentétben – nem jelenthető ki, hogy a direkt demokratikus részvétel egyértelműen átveszi a „hagyományos” formák helyét, és a két típusba sorolható tevékenységek egyszerre vannak jelen. Ugyanakkor befolyással van az ideális állampolgárról alkotott képre az, hogy a politikai és civil részvételnek melyik formáját helyezi előtérbe a diák. Az eredmények arról árulkodnak, hogy kiemelten fontos mind a részvétel, mind a jó állampolgárral kapcsolatos elképzelések szempontjából is, hogy

a fiatal milyen mintákkal, példákkal találkozik a környezetében, ugyanis a későbbiekben hajlamos lesz ezeket követni, „leutánozni”.

A tanulmány alapjául szolgáló Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében címet viselő kutatás a Bálványos Intézet keretében valósult meg, és Erdély nyolc városának (Csíkszereda, Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely, Temesvár) 11. és 12. osztályos magyar diákságára reprezentatív. A kérdőíves kutatás során összesen 2521 diák válaszolt a kérdésekre 121 különböző osztályból. Ezt a csoportot egyrészt azért érdemes vizsgálni, mert ők azok a fiatal felnőttek, akiknek többsége az elkövetkező választásokon már szavazhat, illetve találkozhatott már más részvételi formákkal is, másrészt a megkérdezettek különböző méretű és különböző etnikai összetételű városokban tanulnak, ezek pedig fontos háttérváltozók lehetnek az adatok elemzése során.

A tanulmány első fejezete szakirodalmi áttekintőként szolgál, és a következő alfejezetekből tevődik össze: (1) *Politikai kultúra és állampolgárság*; (2) *Ifjú állampolgárok*; (3) *Az állampolgári részvétel modellezése*. Ezt követi a kutatás módszertanának bemutatása és a minta jellemzőinek ismertetése, valamint a politikai és állampolgári cselekvési formákra és az ideális állampolgárra vonatkozó eredmények elemzése, illetve a következtetések.

POLITIKAI KULTÚRA ÉS ÁLLAMPOLGÁRSÁG

Az utóbbi évtizedekben a magyar és külföldi szakirodalomnak egyaránt fókuszában állt a politikai kultúra, az állampolgári attitűdök, a politikai és civil részvétel. Az állampolgárság történetét Ganczer (2011) foglalja össze tanulmányában, amelyből egyértelműen érezhető, hogy egy térben és időben változó fogalomról van szó, így az ezt körülvevő kérdések is folyamatosan időszerűek maradnak. Emellett kiemeli, hogy az állampolgárság alakulásában fordulópontot jelentett a szavazati jog általános kiterjesztése, valamint az állam belső berendezkedése és az állampolgárság-értelmezése befolyással van a politikai kultúrára és arra, hogy milyen állampolgári attitűdök erősödnek meg.

Az egyén politikai kultúrája Almond és Verba (1997) szerint a kognitív, affektív és értékelő orientációk mentén állapítható meg, majd ez alapján összegezhető, hogy a társadalom szintjén milyen arányban oszlanak meg az egyéni beállítódások. Ez alapján a politikai kultúrának három formáját különbözteti meg a szerzőpáros: a parokiális, alattvalói és résztvevői politikai kultúrát. Míg az első csoport az autonóm helyi közösségekre jellemző, amelyek távol maradnak a központi hatalomtól, addig az „alattvalók” rendelkeznek a kellő információkkal a kormányzati hatalomról, viszont viszonyuk vele szemben passzív. A részt vevő politikai kultúra aktív szerepvállalással jellemezhető. A szerzőpáros a politikai kultúra és a politikai struktúra közötti kongruenciával hozza összefüggésbe a rendszerek stabilitását és az állampolgári hűség kialakulását. Ebben az értelmezésben akkor jöhet létre egy stabil demokrácia, ha az állampolgárok rendelkeznek a kellő ismeretekkel a rendszerről és elégedettek ennek működésével. Ugyanakkor fontos, hogy bízzanak saját cselekvőképességükben is (Almond & Verba, 1997).

A politikai kultúra azonban nem egy statikus tényező, hiszen az új tapasztalatok megváltoztathatják az egyéni beállítódásokat, ezzel együtt pedig akár a politikai rendszereket is. Előbb-utóbb fenntarthatatlan lesz egy olyan demokratikus rendszer, amelyben az állampolgárok nem

tanúsítanak valós cselekvést, vagy egy autoritárius rendszer, amelyben a közösség részvételre törekszik. Dalton és Shin (2014) például a globalizációban és a modernizációban látják a megoldást arra, hogy a fejlődő nemzetek politikai kultúrája átalakuljon résztvevőivé. A globalizáció mellett számos tényezőt említhetünk meg, amelyek befolyásolhatják a politikai kultúra alakulását; ilyenek a posztmaterális értékek előtérbe helyezése, az etnikai tudat, a demokratizálódás vagy a piacosodás (Almond és mtsai., 2006; Dalton & Shin, 2014; Walzel & Dalton, 2014). A szakirodalom azt is kiemeli, hogy minden kormányzat „megpróbálja elhithetni, hogy az állampolgároknak kötelességük engedelmeskedni a törvényeiknek” (Almond és mtsai., 2006: 74).

Az utóbbi évtizedekben több erős nyugati demokráciában az állampolgárok egyre kevésbé lelkesek kormányaikkal szemben, sokkal inkább igyekeznek maguk irányítani a körülöttük zajló folyamatokat (Walzel & Dalton, 2014). Gyakran találkozhatunk a hagyományos politikai részvétel (választások, párttagság, politikai, egyházi és szakszervezeti tagság) csökkenését negatívumként felvető véleményekkel, amelyek ebből a csökkenő tendenciából azt a következtetést vonják le, hogy egy apolitikus társadalom irányába haladunk, ez pedig veszélyezteti a demokráciát. Azonban ez a kérdés összetettebbnek bizonyul, és sokkal inkább bizonyos eltolódásokról beszélhetünk mind a kollektív szervezetek, mind a politika befolyásolására használt cselekedetek és a politikai szereplők terén is (Norris, 2002). A posztindusztriális társadalmak fiatal állampolgárai kevésbé hajlamosak a politikai pártokhoz vagy az egyházhoz – tehát hagyományos szervezetekhez és szerveződésekhez – fordulni, mint felmenőik, és inkább választanak különféle ad hoc megoldásokat, új társadalmi mozgalmakba kapcsolódnak be, kihasználják a transznacionális hálózatok vagy az internet nyújtotta lehetőségeket (Norris, 2002: 2–3).

Az állampolgárok hagyományos politikai megnyilvánulásai közül a viszonylag könnyen mérhető választásokon való részvételt vizsgálva megfigyelhető, hogy 1960 és 1996, illetve 1960 és 2009 között az Amerikai Egyesült Államokban, illetve Nyugat-Európában 10–14%-kal csökkent az urnához járulók aránya (Putnam, 2000: 29; Norris, 2011: 220–221). A 20. század utolsó negyedében a nyugati társadalmakban háttérbe szorult a hagyományos részvételnek egy másik formája is: a szervezeti tagság. 1973 és 1994 között például 40%-kal csökkent azon amerikaiak aránya, akik előző évben részt vettek legalább egy nyilvános találkozón, és szintén 40%-os csökkenést tapasztaltak a szervezeti tagság terén. A csökkenés leginkább a felsőfokú végzettségűekre volt jellemző, annak ellenére, hogy korábban ők voltak az aktívabbak (Putnam, 2000: 41–65). A társadalomban végbemenő változások egyik jelentős oka az intézményekbe vetett bizalom csökkenése; amennyiben a kormányba és a politikai aktorokba vetett bizalom elengedhetetlen eleme volna a demokráciának, mára aggodalmaink igen megalapozottak lennének (Dalton & Shin, 2014: 94).

Az elégedetlen és bizalmatlan állampolgároknak két lehetőségük van: távol maradni vagy tiltakozni. A távolmaradás a választások esetében akkor jellemző, ha a választópolgár nem fedez fel lényeges különbséget a pártok politikája között, vagy ha úgy véli, a végeredmény borítékolható. Ezzel szemben a tiltakozás egy olyan megnyilvánulási forma, amely során az egyének vagy csoportok aktívan kívánják megoldani a problémájukat, és közvetlenül fejezik ki elégedetlenségüket petíciók, beadványok, mozgósítások segítségével (Szabó, 2010: 131–132).

A fentebb említett nyugati demokráciákban a nem hagyományos részvételi típusok szempontjából fordulópontként emelhetjük ki az 1950-es éveket, amikor a szervezett tiltakozások legújabb hulláma kezdődött el az Amerikai Egyesült Államokban, a polgári jogok miatt folyta-

tott mozgalmak, valamint Nyugat-Európában a nukleáris leszerelés céljával, majd az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején további – egyesek szerint radikális vagy erőszakos megmozdulásokkal folytatódott: hippy-, fekete-, diák-, feminista mozgalmakkal. Norris (2002: 4) hozzátéveszi, hogy az 1990-es évekre „elterjedt az emberek hatalma”, ez pedig hozzájárult a közép- és kelet-európai rendszerek megbomlásához, majd az évtized végén az antikapitalista és globalizáció elleni csoportok igyekeztek hallatni hangjukat.

A World Value Survey a tiltakozásoknak öt formáját különbözteti el: petíció aláírását, bojkotthoz való csatlakozást, törvényes tiltakozásokon való részvételt, hivatalos sztrájkokhoz való csatlakozást és épületek vagy gyárak lefoglalását. Érdekes, hogy ezek a tiltakozási formák főleg a nyugati, erős demokráciákra jellemzőek, és a választásokon való részvétellel ellentétben, a 20. század végén növekedést mutattak. Szintén ellentétes tendencia mutatkozik a megnyilvánulások részvevőinek szociális háttérét illetően is, míg a hagyományos politikai részvétel esetében a felsőfokú végzettséggel rendelkező elitnél figyeltek meg rohamosabb csökkenést, addig a tiltakozások esetében ők azok, akikre jellemző az ilyen típusú aktivitás (Norris, 2002: 9–18).

A szakirodalom példaértékűnek véli Kelet-Európában a kommunista diktatúrát követő első évek népmobilizációs kísérleteit, azonban valószínűtlennek tartja, hogy a következő években hasonló intenzitású akciók és mozgósítások fognak bekövetkezni, ennek egyik oka pedig, hogy ezekben az országokban a civil társadalomnak még mindig fejlődnie kell (Jakobsen & Listhaug, 2014: 231). Szükséges megjegyezni azonban, hogy Romániában ezen megmozdulások gyakran erőszakosak voltak (lásd például a Zsil-völgyi bányászjárásokat), az 1990-es évek második felétől pedig háttérbe szorultak. A nem konvencionális részvételi formák (petíciók indítása, tüntetések) csak 2012 után kezdtek újra elterjedni a nagyvárosi protestmozgalmakkal (Kiss és mtsai., 2020: 124). Romániában 2008 és 2019 között 12%-kal növekedett azok aránya, akik részt vettek tiltakozó megmozdulásokon, azonban ez nem jelenti azt, hogy a konvencionális részvétel háttérbe szorult, sőt, minimálisan ez is növekedett (Kiss és mtsai., 2020: 126). A romániai (és ezzel együtt kelet-közép-európai) különbségek többek közt abból adódnak, hogy itt az állampolgároknak csak rendszerváltás után nyílt lehetőségük demokratikus választásokon részt venni, illetve a (kommunista párton kívüli) párt- és szervezeti tagság is csak 1990 után vált aktuális kérdéssé.

Jakobsen és Listhaug (2014) az országok gazdasági helyzetével is összefüggésbe hozzák a tiltakozás politikáját, amikor azt hangsúlyozzák, hogy az önérvényesítő, tiltakozó hozzáállás annál szélesebb körű, minél gazdagabb egy társadalom. Ez a kijelentés azonban nem érvényes a volt szocialista államokra, ahol bár javuló tendencia figyelhető meg a gazdaságban, ez nem jár egyértelműen együtt az aktív részvétellel. Papházi (2018: 137–139) a magyar társadalom esetében a kádári minták átöröklésére hívja fel a figyelmet, a politikusokba és intézményekbe vetett bizalom hiányát, a civil szféra gyengeségét, illetve az olyan cselekedeteket, mint az adó elkerülése a „politikai szocializáció modelljének diszfunkciójával” magyarázza.

Az állampolgárok tiltakozó viselkedésére és érzelmi eltolódására a szakirodalom számos megnevezést ajánl: *hűséges állampolgárból* (allegiant citizen) önérvényesítő állampolgárrá (assertive citizen) (Walzel & Dalton, 2014) válás, *elégedetlen demokraták* (dissatisfied democrats) (Dalton & Shin, 2014), *kritikus állampolgárok* (Norris, 2011) megjelenése vagy a *tiltakozás politikájának* (politics of protest) (Jakobsen & Listhaug, 2014) elterjedése. A jelenlegi demokráciák állampolgáira egyre inkább jellemző, hogy kritikusak a politikai intézményekkel szem-

ben, elvárásaik növekednek, és gyakran maguk próbálják meg irányítani a folyamatokat (Dalton & Shin, 2014: 108–109). Dalton és Shin (2014) cáfolja Almond és Verba alapművének azon következtetését, amely szerint a demokráciák hűséges demokraták által válnak stabilakká és hatékonyakká. Szerintük mára az állampolgári „hűség”, azaz a kormányok és egyéb politikai intézmények fenntartás nélküli elfogadása sokkal inkább jellemző a kevésbé fejlett demokráciákra, mint az „erősebbekre”, ahol az állampolgárok önérvényesítő magatartást tanúsítanak (Dalton & Shin, 2014: 113). Norris szintén amellel érvel, hogy „az erős demokratikus törekvésekkel rendelkező társadalmak biztosítják a legkedvezőbb feltételeket a demokratizálódásra” (Norris, 2011: 234). Mindez részben abból adódik, hogy a kevésbé stabil demokráciákban az egyének nem elég tájékozottak, így hajlamosabbak arra, hogy elfogadják az aktuális helyzetet. Az ő esetükben a változást a modernizáció és az információ széles körű terjedése hozhatja, és ez mozdíthatja el „hűséges” hozzáállásukat „önérvényesítő” irányba. Ezzel szemben a posztindusztriális társadalmak, fejlett demokráciák tájékozott állampolgárai egyre szkeptikusabbak a kormányzatot és a politikát illetően, ami új kihívást jelent, hiszen gyakoribbak a konfliktusok, valamint elengedhetetlenné válik bizonyos reformok bevezetése a politikai intézmények szintjén (Walzel & Dalton, 2014: 305–306). A különböző társadalmak összehasonlítása során Walzel és Dalton (2014: 298) arra a következtetésre jut, hogy a protestáns nyugat állampolgárai a leginkább önérvényesítők.

Kétségtelen, hogy az eddig felvázolt társadalmi változásokhoz hozzájárultak olyan tényezők, mint a globalizáció és decentralizáció (Norris, 2002), az írástudó állampolgárok arányának növekedése (Norris, 2011), valamint az, hogy a fiatal generáció egyre inkább előtérbe helyezi a posztmateriális értékeket és az önkifejezés fontosságát (Walzel & Dalton, 2014: 283–287). Olyan kihívások és problémák kezdik el foglalkoztatni a fiatal állampolgárokat, amelyeket úgy vélik, az állam önmagában nem képes kezelni (például globális felmelegedés, környezetszennyezés, szegénység), így új, nem állami szereplők kerülhetnek előtérbe, amelyek új lehetőségeket biztosíthatnak a tenni akaróknak (Farthing, 2010; Norris, 2002).

A 2000-es évek második felében a széles körben elterjedt internethasználat hozzájárult új, online politikai részvételi formák elterjedéséhez. Mára az internet lehetőséget nyújt a fiatalok számára online platformon kifejezni véleményüket, bekapcsolódni a politikai vitákba, információk birtokába jutni, petíciókat indítani, esetleg megszervezni különböző megmozdulásokat. Joggal merül fel azonban a kétely, hogy azok, akik a virtuális térben aktívak, hajlamosak-e offline is aktivitást mutatni, kivonulni az utcára egy online megszervezett tüntetés esetén (Andreeva, 2019). Ezt a feltételezést cáfolja Szabó és Oross (2014: 103–104), akik szerint az egyes részvételi típusok erősítik egymást, eredményeik pedig arról árulkodnak, hogy elenyésző azon fiatalok aránya, akik kizárólag az online aktivitást választják (1–4%).

IFJÚ ÁLLAMPOLGÁROK

Farthing (2010) felhívja a figyelmet a társadalomban végbemenő, fiatalokra jellemző változásokra, akik hajlamosak saját politikai ideológiát kialakítani, és főleg az ügyorientáltság irányába mozdulnak el, mintsem a politika egészével foglalkoznak. Míg a korábbi szakirodalom a fiatalokat apolitikusoknak vagy az új részvételi formákban aktívnak minősítette, hasznos beemlenni

egy harmadik alternatívát is: a *radikálisan politikamentes* (radically unpolitical) fiatalokat. Az első felvázolt vízió szerint tehát a fiatalok apolitikusak, elfordulnak a politikától, és nem kívánnak bekapcsolódni a folyamatokba. Ebben az esetben a megoldás az oktatásban keresendő, és szükséges a fiatalok motiválása, hogy vissza-/bekapcsolódjanak a politikát érintő kérdésekbe. A második vízió politika iránt érdeklődőnek mutatja be a fiatalokat, akik az aktivitás új formái iránt érdeklődnek (például elektronikus formák), a kormányzat és a különböző szervezetek feladata pedig megismerni ezeket az új formákat és támogatni őket. Végül a harmadik vízió a radikálisan politikamentes fiatalokra hívja fel a figyelmet, akik tudatosan utasítják el a politikát (Farthing, 2010: 191).

A Farthing-féle radikálisan politikamentes fiatalokat egy érdekes kettősség jellemzi: egyrészt valóban elfordulnak a jelenlegi „nagypolitikától”, másrészt viszont mélyen érdekeltek és „politikusak”, amikor olyan témák keltik fel a figyelmüket, mint az elszegényedés, fenntarthatóság, környezeti problémák, globális felmelegedés. A változáshoz részben hozzájárul az állami szervezetbe vetett bizalom megingása, valamint az, hogy a példának felhozott problémák meghaladják a nemzeti határokat (Farthing, 2010). Mindez arra készíti a fiatalokat, hogy a megszokottól és az elvárttól különböző, „saját” politikai ideológiát alakítsanak ki, amelynek középpontjában az „életpolitika” (Farthing, 2010: 188), az ügyorientáltság és a mikropolitikai cselekvések állnak (Norris, 2004).

A 2000-es évek elején tizenöt európai ország adatai alapján (European Social Survey, 2002) kapott eredmények megerősítették, hogy a fiatalok körében kevésbé népszerűek az „állampolgár-központú” vagy hagyományos politikai részvételi típusok (főleg a választásokon való részvétel és párttagság), mint más korosztályoknál, viszont érdekeltőbbek az ügyorientált tevékenységekben (petíciók aláírása, bojkott, törvényes és illegális tüntetések, politikai indítékkal vásárolt termékek), mint szüleik vagy nagyszüleik (Norris, 2004: 16–18).

Az ifjúság állampolgári attitűdjeinek és politikai részvételi típusainak vizsgálata során szükséges figyelmet fordítani a politikai szocializációra és ennek színtereire, mivel ezek fontos háttérváltozók lehetnek. A politikai szocializáció az „az egész életen át tartó folyamat (...), amelynek során az egyén és a politikailag megformált társadalom közötti, egy életen át tartó interakcióban az egyén politikai személyisége, a politikához való viszonya és politikai világképe formálódik” (Szabó & Falus, 2000: 383). Elsődleges színtereként a szakirodalom (lásd Almond és mtsai., 2006; Sólyom, 2011) a családot emeli ki, amely már a gyerekkor első éveiben rányomhatja bélyegét arra, milyen felnőtt állampolgárrá válik az egyén és befolyásolja identitásának kialakulását. Ha például a kisgyerek hozzászokik a feltétel nélküli engedelmességhez, később hajlamos lehet arra, hogy a rendszer alattvalójává váljon (Almond és mtsai., 2006: 84). A 2016-os Magyar fiatalok a Kárpát-medencében kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a magyar fiatalok esetében annak a politikai érdeklődése nagyobb, aki „legalább az egyik szülőjével politikai kérdésekben egyetért, azaz van, aki valamilyen módon orientálja nézeteit, de van, akivel szemben megfogalmazhatja saját politikai álláspontját, akivel tehát helyenként vitatkozhat” (Szabó, 2018: 451). Ebből adódóan a családi háttér meghatározhatja a fiatal felnőtt választói szokásait is, például nagyobb eséllyel járul urnához a választói jogát épp elnyerő 18 éves abban az esetben, ha a környezete/családja befolyása miatt döntése eleve adott (Sólyom, 2011). További szocializációs színterek az iskola (de nem kizárólag az állampolgári nevelés tantárgy), a különböző szervezetek, amelyek szélesíthetik a fiatal látókörét, kortárs csoportok, tömegmédia,

a társadalmi osztály, érdekcsoportok és kormányzati struktúrák, az utóbbi esetben főleg a velük való közvetlen kapcsolat (Sólyom, 2011; Almond és mtsai., 2006). Állampolgári részvétel szempontjából Szabó és Oross is felhívják a figyelmet a családi és iskolai szocializáció fontosságára, amelyek „együttesen tehetik nyitottá a fiatalokat a közélet kérdései iránt” (Szabó & Oross, 2014: 107).

AZ ÁLLAMPOLGÁRI RÉSZVÉTEL MODELLEZÉSE

Az állampolgársággal és demokráciával foglalkozó szakirodalomban számos próbálkozással találkozunk, amelyek igyekeznek (újra)értelmezni és modellezni az állampolgári részvételt. A következőkben négy modellt fogok felvázolni, amelyek kiindulópontként szolgáltak az operacionalizációban. Szükséges azonban megjegyezni, hogy „a részvétel olyan fogalom, amely szokatlanul nagymértékben függ az alkalmazott definíciótól, valamint a mérés technikájától” (Szabó & Oross, 2014: 105). Ugyanakkor nehézségekbe ütközhetünk, ha fenntartások nélkül szeretnénk alkalmazni a nyugati modelleket a kelet-közép-európai társadalmakra. Ezekben az esetekben szükséges különös figyelmet fordítani a társadalom sajátosságaira (Sólyom, 2011: 242). A különböző modellek dimenziói és elemei az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat. *Állampolgári részvételi modellek*

Table 1. *Civic participation models*

Modell	A részvétel dimenziói, elemei	Megjegyzés/következtetés
Norris (2002)	– civil/polgári aktivizmus (környezetvédelmi, szociális/jótekonysági, művészeti és oktatási, szakmai, sport, szabadidős, egyházi/vallási, szakszervezeti tagság) – tiltakozó aktivizmus (törvényes tüntetésen való részvétel, bojkotthoz és nem hivatalos sztrájkhoz való csatlakozás, petíció aláírása, épületek vagy gyárak elfoglalása) – választási részvétel	Faktorelemzést használva különíti el a három dimenziót. A tiltakozó aktivizmus a stabil demokráciákra a legjellemzőbb.
Claggett és Pollock III. (2006)	– elitvezérelt (választások, politikai kampányokban részvétel, anyagi hozzájárulás kampányhoz) – önvezérelt (közösségi tevékenység, egyéni kapcsolatfelvétel politikussal, politikával kapcsolatos vita és megbeszélés, passzív együttműködés)	Szükséges elkülöníteni az elitvezérelt cselekvéseket a saját kezdeményezésektől.

Modell	A részvétel dimenziói, elemei	Megjegyzés/következtetés
Szabó és Oross (2014)	<ul style="list-style-type: none"> – hagyományos (választási részvétel, szervezeti kötődés, politikai alrendszerhez kötődő részvétel) – direkt demokratikus (legális tiltakozás, ülősztrájk, blokádok, szimbolikus cselekvés, tiltakozó levelek, petíciók) – online 	<p>Az állampolgári részvétel szempontjából fontos, hogy milyen modellt alkalmazunk, mert különböző képet kaphatunk (például a részvétel „szűk” és „tág” értelmezése).</p> <p>A részvétel részvételt eredményez, tehát az aktivitás dimenziói metszik egymást.</p>
Sólyom (2011)	<ul style="list-style-type: none"> – választásokon való részvétel – szervezeti tagság – aláírásgyűjtési akciók 	<p>Az elemek összevonását követően különülnek el a fiatalok kategóriái: passzív, közepesen aktív, nagyon aktív.</p>

Forrás: saját szerkesztés

Norris (2002) a politikai részvételnek három dimenzióját különíti el, amelyek mentén mérhető a részvétel. Az első dimenzió a civil/polgári aktivizmus megnevezést kapta, amelybe a következő szervezeti tagok tartoznak: környezetvédelmi, szociális/jótekonysági, művészeti és oktatási, szakmai, sport és szabadidős, egyházi/vallási, valamint szakszervezeti. A második dimenzió a tiltakozó aktivizmus (törvényes tüntetésen való részvétel, bojkotthoz és nem hivatalos sztrájkhoz való csatlakozás, petíció aláírása, épületek vagy gyárak elfoglalása), míg a harmadik a választási/szavazási részvétel. Az egy elemből álló választási részvétel feltételezhetően azért különül el teljesen a többi dimenziótól, mert ez a legkevesebb befektetéssel és legkevesebb haszonnal járó aktivitási forma (Norris, 2002: 7, 13).

Claggett és Pollock III. (2006) szerint a cselekvésnek különálló módjait képezi a szavazás, a politikai kampányolás,² anyagi hozzájárulás,³ a közösségi tevékenység,⁴ egyéni kapcsolatfelvétel politikussal információszerzés vagy segítségkérés miatt, politikával kapcsolatos vita és megbeszélés, passzív együttműködés.⁵ A modellnek egy fontos következtetése, hogy elkülönülnek az ön-, illetve az elítvezérelt cselekvési módok, azonban a modell kizárólag a politikai részvételre összpontosít, így kimaradnak belőle olyan elemek, mint a tüntetéseken való részvétel, bojkott, sztrájkok és egyéb direkt demokratikus aktivitások.

A Szabó és Oross (2014) szerzőpáros tanulmányában három részvételi típust különböztet meg: hagyományos, direkt demokratikus és online részvételt. Ezek alapján két (a fiatalokra alkalmazott) almodellt különít el: a tág és szűk részvételi modellt. A kettő abban különbözik, hogy a tág modell sokkal megengedőbb, mint a szűk modell, például a fiatal hagyományosan aktívnak ítéli meg, amennyiben három kritériumból (biztos választási részvétel, szervezeti kötődés, politikai alrendszerhez kötődő részvételben aktív) egyik teljesül, a szűk modellben azonban

2 Jelölt vagy párt kampányában dolgozni, kitűző viselése, kampánnyal kapcsolatos rendezvény látogatása.

3 Például jelölt vagy párt anyagi támogatása.

4 Kooperáció a közösséget érintő problémák megoldása érdekében, kapcsolatfelvétel politikussal közösségi ügyekben.

5 Olyan szervezet tagja, amely a kormányzatot vagy iskolaügyeket befolyásol.

mindháromnak be kell igazolódnia. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 kutatás adataira alkalmazva a két modellt, a szűk értelmezés esetében jelentősen kevesebb fiatal bizonyult (bármilyen formában) aktívnak, mint a tág részvételi modellben. Az viszont megfigyelhető, hogy minden esetben a „részvétel részvételt eredményez” (Szabó & Oross, 2014: 103) és a kategóriák (hagyományos, direkt, online) metszik egymást, így létrejön a részvételt halmozók csoportja is.

A fiatalokra összpontosító következő modellben Sólyom (2011) a választási részvételt, szervezeti tagságra és aláírásgyűjtési akciókba bekapcsolódó/aláíró cselekvésekre fekteti a hangsúlyt, amikor a fiatalok politikai aktivitását vizsgálja. Az utóbbinál, amellyel a székelyudvarhelyi középiskolások és kolozsvári egyetemi hallgatók mozgósíthatóságát méri, három kategóriát különít el: a passzívokat (nem írnának alá petíciót), a résztvevőket (aláírnának) és a kezdeményezőket (aláírást gyűjtenének). Később, összevonva a választási részvételt a szervezeti tagsággal (hagyományos részvételek), majd a mozgósíthatósággal is, az aktivitás három fokozatát különíti el: passzív, közepesen aktív (legalább két cselekvéstípus) és nagyon aktív. Kutatásom szempontjából az utóbbi két modell releváns, ugyanis a régióbeli magyar fiatalok aktivitását és attitűdjeit vizsgálom.

Összességében tehát a szakirodalom jelentős része a politikai részvételnek két nagy dimenzióját különíti el: (1) a klasszikus részvételt, amely a nyugati erős demokráciákban az előző évtizedekhez viszonyítva kevésbé népszerű, illetve a (2) tiltakozó, direkt részvételt, amely idővel előtérbe került. Mára ezek kiegészülni látszanak egy harmadik, online részvételi dimenzióval is. Érdekeség, hogy a modellek eltérő módon kezelik a választásokon való részvételt: előfordul, hogy egy teljesen különálló dimenzióként jelenik meg, illetve az is, hogy más elitvezérelt vagy hagyományos tevékenységgel vonják össze. Ehhez hasonlóan a szervezeti tagság is megjelenik különálló dimenzióként vagy együttesen a hagyományos típusokkal. A tárgyalt modellekben a nagy dimenziókat általában teljesen elkülönülve elemzik. Ez alól kivételt képez Szabó és Oross (2014) tanulmánya, amelyben a szűk és tág részvételi modellek kapcsán a dimenziók metszéspontjairól is beszámolnak.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A politikai részvételt jellemzően kvantitatív módszerrel, kérdőíves felméréssel vizsgálják a kutatók. A fentebb felsorolt modellek esetében is kérdőíves kutatások képezték a tanulmányok alapját: Norris (2002) a World Values Survey, Claggett és Pollock III. (2006) az American National Election Studies, Szabó és Oross (2014) az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013, Sólyom (2011) pedig a Demokrácia?! A Babeş-Bolyai diákjainak demokráciához való viszonya, illetve Demokrácia?! A székelyudvarhelyi végzős diákok demokráciához való viszonya adatait használta fel. A jelen felmérés szintén kérdőíves kutatással valósult meg, amely két nagy részből állt: az első rész a fiatalok civil és politikai attitűdjeinek feltérképezését célozta meg, míg a második a nyelvtanulást és nyelvi attitűdöket volt hivatott felmérni. A Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében címet viselő kutatás Erdély nyolc városának 11. és 12. osztályos magyar diákságára reprezentatív: Csíkszeredára, Kolozsvárra, Nagyváradra, Marosvásárhelyre, Sepsiszentgyörgyre, Szatmárnémetire, Székelyudvarhelyre és Temesvárra. Az adatgyűjtés időpontja:

- Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely: 2019. április 18. – 2019. május 17. (2018/2019-es tanév);
- Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Szatmárnémeti, Temesvár, Csíkszereda: 2019. szeptember 16. – 2019. december 20. (2019/2020-as tanév).

Először az osztályok listáját állítottam össze városokra és iskolákra lebontva, amelyhez az Oktatási Minisztérium integrált információs rendszeréből (SIIIR) kinyert 2017/2018-as adatbázist használtam, majd a listát módosítottam az igazgatókkal való egyeztetést követően. A SIIIR-adatbázishoz hasonlóan az osztályoknak négy típusát különítettem el: elméleti,⁶ „hivatási”,⁷ technológiai⁸ osztály, valamint szakiskola.⁹ Az elméleti és a technológiai osztályokhoz az Oktatási Minisztérium honlapján közzétett listák alapján hozzárendeltem a bejutási átlagokat is – a hivatási osztályok esetében ezek az adatok nem voltak feltüntetve. Többlépcsős véletlenszerű mintavételt alkalmazva alapegységnek az osztályokat tekintettem. Az egyes városokban az elméleti és technológiai osztályokat a bejutási átlagok szerint rendeztem csökkenő sorrendbe, míg a hivatási és szakiskolai osztályokat az iskola neve szerint ábécésorrendbe. Az első osztály véletlenszerű kiválasztással került be a mintába, a többi pedig a megfelelő léptetést alkalmazva. Temesváron a lekérdezés teljes körű volt, mivel mindössze hat magyar 11. és 12. osztály működik. A mintába bekerült osztályok esetében a lekérdezés pillanatában minden jelen levő diák kitöltötte a kérdőívet. A reprezentativitás javítása érdekében súlyoztam az adatsorokat, hogy az egyes kategóriák lekérdezett diákjainak aránya megfeleljen az eredeti arányoknak.

A lekérdezés pillanatában a felsorolt nyolc településen összesen 295 magyar 11. és 12. osztályban zajlott az oktatás, amelyből 121 vett részt a kutatásban, és 2521 diák töltötte ki a kérdőívet. A 2. és 3. táblázat összefoglalja a felmérés időpontjában működő összes osztály, a lekérdezett osztályok és a lekérdezett diákok súlyozás utáni számát.

⁶ Reál és humán osztályok.

⁷ Ide tartoznak a következő profilú osztályok: művészeti, sport, teológia, pedagógia.

⁸ Az elméleti típusú osztályokhoz hasonlóan, a négyéves képzés érettségivel végződik. A különböző műszaki osztályok mellett idesorolható a turizmus és a közgazdaság is.

⁹ 2 + 1 + 2 év struktúrát követ: „alsó szakképzési szint + kiegészítő év + felső szakképzési szint” (Papp & Márton, 2010: 155).

2. táblázat. *Osztályok száma városokra lebontva**

Table 2. *Number of classes by cities*

	Összes		Elméleti		Hivatási		Technológiai		Szakiskola	
	Összes osztály	Lekérdezett osztály	Összes	Lekérdezett	Összes	Lekérdezett	Összes	Lekérdezett	Összes	Lekérdezett
Sepsiszentgyörgy*	37	16	14	7	6	2	10	4	7	3
Székelyudvarhely*	47	14	12	4	12	3	16	5	7	2
Kolozsvár	28	18	14	10	4	3	6	3	4	2
Nagyvárad	33	12	16	4	8	4	7	3	2	1
Marosvásárhely	59	18	17	5	15	5	21	6	6	2
Szatmárnémeti	34	19	18	10	6	3	2	1	8	5
Temesvár	6	6	3	3	2	2	1	1	0	0
Csíkszereda	51	18	16	5	7	3	20	7	8	3
Összesen	295	121	110	48	60	25	83	30	42	18

* A sepsiszentgyörgyi és székelyudvarhelyi adatok a 2018/2019-es tanévre vonatkoznak, míg a többi város esetében a 2019/2020-as tanévre.

Forrás: SIIR, saját szerkesztés

3. táblázat. *Lekérdezett diákok száma súlyozás után*

Table 3. *Number of students interviewed after weighting*

	Összes	Elméleti	Hivatási	Technológiai	Szakiskola
Sepsiszentgyörgy	304	130	44	77	53
Székelyudvarhely	454	112	107	135	100
Kolozsvár	227	116	33	52	26
Nagyvárad	246	134	52	43	17
Marosvásárhely	517	157	133	183	44
Szatmárnémeti	277	153	37	17	71
Temesvár	36	19	10	7	0
Csíkszereda	459	147	62	177	73
Összesen	2521	969	478	690	384

Forrás: saját szerkesztés

A tanulmány két kérdéskör eredményeire fókuszál, összevetve a szakirodalom következtetéseivel: egyrészt a fiatalok állampolgári részvételének kategóriái, másrészt a számukra ideális állampolgár tulajdonságai kerülnek bemutatásra, mindkét esetben összefoglalva az egyes csoportokba tartozó középiskolások jellemzőit. A részvételi típusok előfordulását a 4. táblázatban felvázolt kérdések segítségével vizsgáltam, figyelembe véve a Szabó és Oross (2014), valamint a Sólóyom (2011) által ismertetett modelleket:

4. táblázat. *A részvételre vonatkozó kérdések a kérdőívben*

Table 4. *Questions related to participation in the questionnaire*

Részvételi típus	Kérdés
Hagyományos	Feltételezve, hogy betöltötted 18. életévedet, és jövő vasárnap választásokat rendeznek, részt vennél-e rajtuk? (Államelnökválasztás, parlamenti, helyhatósági, Európai parlamenti választások. Minden esetben a következő válaszok közül jelölhetett meg egyet: igen, valószínűleg igen, valószínűleg nem, nem, nem tudja / nem válaszol)
Hagyományos	Tagja vagy-e valamilyen szervezetnek? Ha igen, a pontok helyére írd be a tevékenységi körét.
Direkt	Mit tennél, ha értesülnél az itt következő aláírásgyűjtési akciókról? Diák-szervezetek kezdeményezik, hogy a kormány javítson az diákok szociális helyzetén. A környezetvédők kezdeményezik, hogy zárják be a levegőt szennyező vegyi kombinátokat. Feministák kezdeményezik, hogy a nők megfelelő arányban legyenek képviselve a parlamentben. (Minden esetben a következő válaszok közül jelölhetett meg egyet: aláírást gyűjtenék én is, aláírnám, nem érdekel, nem értek egyet, nem bízom az ilyen akciók sikerében, nem tudja / nem válaszol)
Direkt	Voltál-e eddig életed során tüntetni? (igen/nem)

Forrás: saját szerkesztés

Az állampolgár-ideálra vonatkozó kérdésnél egy tíz jellemzőt tartalmazó lista elemeiről kellett eldöntenie a megkérdezettnek, mennyire tartja fontosnak ezeket (nem fontos, inkább nem fontos, inkább fontos, nagyon fontos, nem tudja / nem válaszol): fizessen adót és járulékot, tartsa be a törvényeket, alkosson önálló véleményt, szavazzon a választásokon, támogassa a szegényebbeket, legyen tájékozott a közösséget érintő kérdésekben, legyen tájékozott az országos ügyekben, legyen aktív a közösség ügyében, vegyen részt önkéntes munkában, aktívan politizáljon. Ebben az esetben faktorelemzéssel különítettem el az egyes dimenziókat, majd regressziót használva vizsgáltam meg, hogy melyek azok a háttérváltozók, amelyek növelik az egyes faktorok értékelésének fontosságát.

A feldolgozás során a szociodemográfiai adatokat (nem, településtípus, előző tanévben elért tanulmányi átlag, szülő végzettsége) és az osztálytípust független változóknak tekintettem, a településeket pedig további két változóba kódoltam:

1. Magyarok aránya a településen:¹⁰

- > 50%: Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely;
- 25–50%: Marosvásárhely, Szatmárnémeti;
- < 25%: Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár.

10 A 2011-es népszámlálási adatok alapján a magyarok aránya a nyolc településen: Székelyudvarhely 92,4%, Csíkszereda 78,3%, Sepsiszentgyörgy 73,3%, Marosvásárhely 42,8%, Szatmárnémeti 35,1%, Nagyvárad 23,1%, Kolozsvár 15,3%, Temesvár 4,9%.

2. Település nagysága:

- 100 000-nél kevesebb lakos: Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely;
- 100–200 000 lakos: Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmárnémeti;
- 300 000-nél több lakos: Kolozsvár, Temesvár.

Mindemellett a politikai szocializáció színtereit is megpróbáltam figyelembe venni, és további háttérváltozókat vezettem be: beszél-e politikáról a családtagokkal, tanárokkal, kortárs-csoporttal, családja részt vett-e a 2016-os parlamenti választásokon, van-e ismerőse, aki részt vett tüntetéseken, tagja-e valamilyen szervezetnek. Az utóbbi változót kizárólag a regressziós modellbe vontam be, és ebben az esetben figyelembe vettem az összes szervezetet (nem csak a politikai szervezeteket, diáktanácsokat és diákönkormányzatokat). A család választási és az ismerősök tiltakozási hajlandóságának függvényében kizárólag a részvételi típusokat vizsgáltam, az állampolgár-ideált nem.

5. táblázat. *A megkérdezettek alapadatai és egyéb független változók (N = 2521, %)*

Table 5. *Data about the respondents and other independent variables (N = 2521, %)*

Nem	Fiú	44
	Lány	55
	Nem válaszolt	2
Településtípus	Város	40
	Falu	46
	Nem válaszolt	14
Média	9–10	33
	8–8,99	37
	5–7,99	27
	Nem válaszolt	3
Szülő végzettsége	Legalább egyik felsőfok	30
	Legalább egyik középfok	42
	Mindkettő alacsony	24
	Nem válaszolt	4
Osztálytípus	Elméleti	38
	Hivatási	19
	Technológiai	27
	Szakiskola	15
Osztály (évfolyam)*	11. osztály	57
	12. osztály	43
Településnagyság	< 100 000	48
	100–200 000	41
	> 300 000	10

Magyarok aránya a településen	> 50%	48
	25–50%	32
	< 25%	20
Beszél politikáról családtagokkal	Igen	46
	Nem	54
Beszél politikáról tanárokkal	Igen	24
	Nem	76
Beszél politikáról kortárs csoportokkal	Igen	34
	Nem	66
Családja részt vett-e a 2016-os parlamenti választásokon?	Igen	55
	Nem	6
	Nem tudja / Nem válaszol	39
Van-e ismerőse, aki vett már részt tüntetéseken?	Igen	54
	Nem	42
	Nem tudja / Nem válaszol	5
Szervezeti tagság	Igen	36
	Nem	64

* Szakiskolás diákok kizárólag a 11. osztályosok válaszadók között szerepelnek, mivel a szaképző iskola hároméves.

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

EREDMÉNYEK

Az elkövetkező fejezetben két témára összpontosítva fogom elemezni a kutatás eredményeit: a megkérdezett fiatalok állampolgári részvételi formáira, valamint a számukra ideális állampolgár tulajdonságaira. Továbbá igyekszem megválaszolni, hogy kik azok a fiatalok, akik az egyes részvételi formákat részesítik előnyben, az ideális állampolgár tulajdonságai hogyan „járnak együtt”, és ebben az esetben az elkülönülő dimenziókat milyen tényezők befolyásolják.

Politikai és állampolgári cselekvési formák

Az aktivitások közül a választási hajlandóságra, a szervezeti tagságra, a petíciókhoz való viszonyulásra és a tüntetéseken való részvétellel vonatkozóan vannak válaszok. A szakirodalmi összefoglalóból kiderült, hogy az első két formával a tradicionális, míg a második kettővel a direkt demokratikus részvétel mérhető.

A tradicionális részvételt a választási hajlandóság és a szervezeti tagság, míg a direkt demokratikus részvételt a petíciókhoz és a tüntetésekhöz való viszonyulás mentén vizsgáltam. Amint az 1. ábrán megfigyelhető, a fiatalok 41–50%-a járulna urnához, ha következő vasárnap választásokat szerveznének. Továbbá a diákok 36%-a tagja valamilyen szervezetnek, azonban a sport-,

szabadidős, hagyományörző és egyéb csoportosulások gyakori előfordulása miatt szükség volt a hagyományos politikai részvétel szempontjából relevánsakat (politikai, diáktanács, diákönkormányzat) különválasztani – ezeket a szervezeteket a későbbiekben *hagyományos szervezeteknek* nevezem. Itt a diákok 4%-a tevékenykedik. A fejezet második részében háttérváltozóként az összes szervezet jelenik meg, mivel bármilyen szervezeti tagság hatással van a fiatal szocializációjára és tágíthatja látókörét (Sólyom, 2011).

Az aláírásgyűjtési akciók szinte kivétel nélkül felkeltették a diákok érdeklődését. Összességében 43%-uk segítene az aláírásgyűjtésben a felsorolt kezdeményezések legalább egyikében, további 50% pedig egy aláírással támogatná ezt (lásd az 1. ábrán a szaggatott vonallal bekeretezett sáv rész). Leginkább a diákok szociális helyzetének javítása foglalkoztatja a megkérdezetteket, ezt követi a levegőt szennyező vegyi üzemek bezárása, majd végül a nők parlamenti képviselőinek ösztönzése. A tüntetéseken való részvételre vonatkozó kérdésekből kiderül, hogy a diákok 10%-a vonult már utcára.

1. ábra. Részvételi formák (%)

Figure 1. Forms of participation (%)

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

A felmérés során egyik fő célom a különböző részvételi típusok modellezése volt, ehhez Szabó és Oross (2014) munkája jelentett kiindulópontot. A szakirodalom gyakran a részvétel dimenzióit (hagyományos, direkt demokratikus) egymástól elkülönítve kezeli (lásd pl. Norris, 2002), de ha a két dimenzió kapcsolatát vizsgáljuk, jól látható, hogy ezek nem teljesen függetlenek: vannak olyanok, akik mindkét dimenzióban aktívnak vallják magukat. A 2019-es Regionális barométer szerzői a Románia népességére reprezentatív adatok alapján szintén azt a következtetést vonják le, hogy nagy az „átjárás a konvencionális és nem konvencionális tevékenységek között” (Kiss és mtsai., 2020: 127).

A fentebb felvázolt aktivitások alapján a diákok négy kategóriája a következő: (1) passzívak; (2) „hagyományos” állampolgárok (részt venne parlamenti választásokon vagy hagyományos szervezet tagja); (3) tiltakozók (aláírást gyűjtene vagy volt már tüntetni); (4) részvételt halmozók (akik mindkettő iránt érdeklődnek). Amint a 2. ábrán is látható, a diákok valamivel több, mint harmada passzív, és mellőz bármelyféle aktivitást (34%) – ők a legnépesebb csoport –, ezzel szemben közel negyedük részvételt halmozó, és mindkét típusú aktivitás iránt érdeklődik (24%). Szintén 24% kizárólag a „direkt demokratikus” aktivitásokban vesz részt, és tiltakozó magatartást tanúsít, 19% pedig kizárólag a hagyományosban érdekelt. Ebből is látszik, hogy nem egyértelműen két kategória különül el (a hagyományos állampolgárok és a tiltakozók), tehát nem feltétlenül egy folyamatról beszélhetünk, amely során a választásokon való részvétel és a hagyományos szervezetek helyét átveszik a különböző „új” formák, hanem ezek egyszerre vannak jelen.

6. táblázat. *Részvételi típusok kategóriái (%)*

Table 6. *Categories of types of participation (%)*

		Hagyományos részvétel	
		Nem	Igen
Direkt demokratikus részvétel	Nem	Passzívak (34%)	Hagyományosak (19%)
	Igen	Tiltakozók (24%)	Részvételt halmozók (24%)

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

A továbbiakban kereszttáblák segítségével (lásd 7. táblázat) vizsgáltam meg, hogy milyen szociodemográfiai jellemzők segítségével írhatók le a különböző csoportokhoz tartozó diákok, illetve a politikai szocializáció egyes szinterei hogyan befolyásolják aktivitásukat.

7. táblázat. Résztvételi típusok a különböző háttérváltozók függvényében (%)
Table 7. Types of participation by different independent variables (%)

		Egyik sem	Csak hagyományos	Csak direkt demokratikus	Mindkettő
Összes		34	19	24	24
Magyarok aránya a településen	> 50%	42	16	24	18
	25–50%	25	21	25	29
	< 25%	27	20	23	30
Média	9–10	28	22	21	29
	8–8,99	33	18	24	25
	5–7,99	39	16	28	17
Szülő végzettsége	legalább egyik felsőfok	28	20	21	31
	legalább egyik középfok	34	19	23	23
	mindkettő alapfok	39	16	28	17
Nem	Fiú	37	24	17	22
	Lány	30	14	29	26
Állandó lakhely	Város	30	20	22	27
	Falu	35	17	26	22
Település nagysága	< 100 000	42	16	24	18
	100–200 000	26	20	25	29
	> 300 000	25	23	21	31
Osztálytípus	Elméleti	28	22	19	31
	Hivatási	30	16	30	24
	Technológiai	35	16	29	20
	Szakiskola	49	17	20	13
Osztály (szint)*	11. osztály	32	15	28	25
	12. osztály	29	23	21	26
Családtaggal beszél politikáról	Nem	38	16	25	21
	Igen	28	22	23	27
Tanárokkal beszél politikáról	Nem	33	20	23	24
	Igen	34	15	27	24
Kortárs csoporttal beszél politikáról	Nem	36	17	25	22
	Igen	28	22	22	27
Családja részt vett-e a 2016-os parlamenti választásokon?	Igen	24	23	20	33
	Nem	52	10	27	10

		Egyik sem	Csak hagyományos	Csak direkt demokratikus	Mindkettő
Van-e ismerőse, aki vett már részt tüntetéseken?	Igen	26	19	26	29
	Nem	42	18	22	18

* Mivel megfigyelhető, hogy osztálytípus szerint a szakiskolások politikai részvétele eltér a többi kategóriától, ebben az esetben nem vettük figyelembe válaszaikat.

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

A 7. táblázat alapján elmondható, hogy a városok mérete és etnikai összetétele alapján a székelyföldi, százezernél kisebb lélekszámú települések diákjai másként viselkednek, mint azok a középiskolások, akik olyan nagyobb városokban élnek, ahol a magyarok kisebbségben vannak. Civil és politikai részvétel szempontjából a csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi és székelyudvarhelyi diákok körében magasabb arányban vannak jelen a teljesen passzívak: 42%-uk a korábban felsorolt tevékenységek közül egyet sem végez/végezne, szemben a más településeken élő társaikkal, ahol csak 25–27% fordul el a részvétel minden formájától. Ugyanakkor a település nagyságával egyenesen arányosan nő azon diákok hányada, akik részvételt halmozóknak bizonyulnak (százezernél kevesebb lakosú városok: 18%, más városok: 29–31%). Ez feltételezhetően annak tudható be, hogy a nagyobb városok fiataljait több olyan hatás éri, amely arra készíti őket, hogy részt vegyenek a folyamatokban, és több lehetőségük adódik az aktivitásra.

Továbbá megfigyelhető, hogy aktívabbak az előző tanévet magas átlaggal teljesítő, valamint értelmiségi családból származó diákok: míg a „jó tanulók” és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyerekei között csak 28% a teljesen passzívak, és 29–31% a részvételt halmozók aránya, addig az 5–7,99-es tanulmányi átlagot elérők, valamint az alapfokú végzettséggel rendelkező szülők gyerekei között jelentősen többen vannak azok, akik az aktivitás minden formájától elfordulnak (39%), mint azok, akik érdeklődését felkelti a hagyományos és direkt demokratikus részvétel is (17%). A számadatok arról árulkodnak, hogy a tanulmányi átlag mellett az osztálytípus is befolyásolja, hogyan vélekedik a politikai részvételről a diák, ugyanis a szakiskolások kevésbé bizonyulnak aktívaknak, mint a más típusú osztályban tanulók, és szintén közöttük vannak jelen legkevesebben a részvételt halmozók.

Fontos tényező az aktivitás szempontjából, hogy a diák beszél-e a családtagokkal és a kortárscsoporttal politikáról; amennyiben nem teszi ezt, nagyobb a valószínűsége, hogy mellőzi a részvételt. Egyfajta mintakövetés is észrevehető, ugyanis csökken a passzívak aránya és növekszik a részvételt halmozók aránya amennyiben a család részt vett a 2016-os parlamenti választásokon, illetve ha van ismerőse, aki részt vett tüntetéseken.

A mintakövetés tetten érhető akkor is, ha azt szeretnénk megvizsgálni, kik azok, akik kizárólag egyik féle részvétellel rokonszenveznek. Amennyiben a család korábban nem járult urnához, tehát nem kapcsolódott be a részvétel egyik hagyományos formájába, 27%-a a diákoknak kizárólag a direkt demokratikus részvétel iránt érdeklődik, és csak 10% kizárólag a hagyományosak iránt. Ezzel szemben amennyiben a család részt vett a választásokon, 3%-kal magasabb azok aránya, akik csak hagyományos értelemben aktívak (csak hagyományos 23%, csak direkt demokratikus 20%). Továbbá megfigyelhető, hogy nem függvényében a fiúk vesznek részt ki-

zárólag hagyományos politikai és állampolgári aktivitásokban, míg a lányok inkább a direkt demokratikus részvétel iránt érdeklődnek. Mivel a lányoknál valamivel magasabb azok aránya is, akik mindkét formában aktívak, feltételezhetően a különbségek abból adódnak, hogy a lányok inkább ügyorientáltak – ahogyan a szakirodalom általánosan jellemzi a fiatalokat –, és jobban érdeklik őket az olyan problémák, mint a diákok szociális helyzete, a környezetszennyezés vagy a nők képviselete a parlamentben.

A 11. és 12. osztályosok között is jelentkeznek különbségek: míg a felnőtté váláshoz közelebb álló végzős évfolyamok inkább a hagyományos formák iránt érdeklődnek, és szeretnék élni szavazati jogukkal, addig a 11. osztályosok nagyobb fontosságot tulajdonítanak az aláírás-gyűjtési akcióknak és a tüntetéseknek. Mivel a megkérdezett szakiskolás diákokat ebből a szempontból egyszerre tekinthetők 11. osztályosoknak és végzősöknek, és mint azt fentebb olvasható, kiemelkedő közöttük a teljesen passzívak aránya, az évfolyam szerinti vizsgálódásba ezt a csoportot nem vontam be.

Az ideális állampolgár

A felmérés egy másik kérdése az ideális állampolgár tulajdonságaira kérdezett rá, a diákok pedig tíz jellemzőről dönthették el, hogy mennyire fontos. A felsoroltak közül messzesemenően a törvények betartását gondolták leglényegesebbnek (94%), majd ezt követte az önálló véleményalkotás (81%) és a választásokon való részvétel (79%). 70–72% tulajdonított kiemelt szerepet a szegények támogatásának (72%), a közösséget érintő kérdésekben való tájékozottságnak (71%), valamint az adók és járulékok fizetésének (70%). Ennél kevesebben sorolták az ideális állampolgár tulajdonságai közé azt, hogy legyen aktív a közösség ügyében (64%), legyen tájékozott az országos ügyekben (61%) és vegyen részt önkéntes munkában (52%). A sort az aktív politizálás zárta, amelyet a diákoknak csak 22%-a velt fontosnak.

2. ábra. Az ideális állampolgár tulajdonságai (%)

Figure 2. Qualities of the ideal citizen (%)

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

Faktorelemzéssel az ideális állampolgár tulajdonságainak három dimenziója különül el, tehát a diákok szoros „együttjárást” feltételeznek az egyes faktorokba tartozó jellemzők között: (1) tájékozottság-aktivitás faktor (legyen tájékozott a közösséget érintő kérdésekben, legyen tájékozott az országos ügyekben, aktívan politizáljon); (2) szociális faktor (önkéntes munkában való részvétel, a szegényebbek támogatása); (3) kötelezettségfaktor (fizessen adót és járulékot, tartsa be a törvényeket).

8. táblázat. *Állampolgár-ideál – faktorelemzés*

Table 8. *The ideal citizen – factor analysis*

	Inkább fontos vagy nagyon fontos (%)	Tájékozottság- aktivitás	Szociá- lis	Kötele- zettség
Legyen tájékozott a közösséget érintő kérdésekben	71	0,782		
Legyen tájékozott az országos ügyekben	61	0,848		
Aktívan politizáljon	22	0,639		
Vegyen részt önkéntes munkában	52		0,827	
Támogassa a szegényebbeket	72		0,809	
Fizessen adót és járulékot	70			0,789
Tartsa be a törvényeket	94			0,814
<i>Magyarázott variancia (%)</i>		25,5	20,6	19,2

Főkomponens-elemzés és Varimax rotálás, KMO = 0,65

Össz. magyarázott variancia = 65,4%

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

Az áttekinthetőség érdekében az elmentett faktorértékeket 0-tól 100-ig terjedő skálára normalizáltam. A továbbiakban három lineáris regresszió segítségével vizsgáltam meg, melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az egyes faktorok „támogatottságát”.¹¹ A tájékozottság-akti-

11 Mint az a 9. táblázatban látható, a három regressziós modell esetében a független változók megegyeznek: tanulmányi átlag, szülő végzettsége, nem, településtípus, osztálytípus, szervezeti tagság (ebben az esetben figyelembe vettem bármilyen típusú szervezetet), beszél politikáról családtagokkal, tanárokkal, kortárs csoporttal, magyarok aránya a településen, részvételi típus (passzív, hagyományos, tiltakozó, részvételt halmozó).

Mivel lineáris regressziót alkalmaztam, a változók pedig az előző tanévben elért tanulmányi átlag kivételével kategorikusak, ezeket dummy változóként jelenítettem meg, tehát csak két értéket vehettek fel. A kettőnél több értéket is felvehető változókat több dummy változóvá alakítottam, így az osztálytípust például három változó helyettesítette: hivatási osztály (1) vagy nem (0), technológiai (1) vagy nem (0), illetve szakiskolai osztály (1) vagy nem (0). A regresszióban „stepwise”, azaz lépcsős módszert alkalmaztam, amely során a modellbe már bekerült független változóknak nincs biztos helyük,

vitás faktorra (1) és a kötelezettségfaktorra (3) vonatkozó modellek magyarázóereje (R^2) aránylag magas, 0,35, illetve 0,45, a szociális faktor (2. modell) esetében 0,13, ami bár nem átütő, nem is figyelmen kívül hagyható.

Az első modellnél azt látjuk, hogy öt tényező fejt ki szignifikáns hatást a tájékozódás-aktivitás faktorra, azonban ezek közül háromnak van jelentősebb befolyása (lásd 9. táblázat): beszél-e politikáról a családtagokkal és a tanárokkal, illetve ha csak hagyományos részvételben érdekelt. Minimális befolyása van annak, hogy beszél-e politikáról a kortárscsoporttal, vagy részvételt halmozó, azaz a politikai aktivitások hagyományos és tiltakozó formái iránt is érdeklődést mutat. Az öt tényező mindegyike pozitív hatást vált ki, tehát ha a diák beszél a környezetéből valakivel politikáról, illetve ha érdeklődik a hagyományos részvétel vagy mindkettő iránt, nagyobb a valószínűsége annak, hogy a tárgyalat faktorba tartozó tulajdonságokat fontosnak tartja.

Mint látható, a (politikai) szocializáció három fontos színtere, azaz a család, az iskola és a kortárscsoport befolyással vannak arra, hogy valaki fontosnak tartja-e, hogy az állampolgár legyen tájékozott a közösséget érintő kérdésekben és az országos ügyekben, valamint aktívan politizáljon. A három színtér közül ebben az esetben a család, majd a tanárok a legnagyobb befolyással rendelkező tényezők, ők azok, akik a diákot tájékozódásra és aktivitásra biztatják. A hagyományos részvételi formák közé a (parlamenti) választásokon való részvétel és a „hagyományos” szervezeti tagság tartozik, ennek lényeges befolyása pedig valószínűleg annak tudható be, hogy ha egy fiatal részt szeretne venni a választásokon, akkor fontosnak tartja, hogy bizonyos információk birtokában, tájékozottan járuljon urnához, valamint az aktív „politizálást” is ők igénylik. A részvételt halmozók pozitív hatása annak tudható be, hogy ők a hagyományos formákban is jártasok, viszont befolyásuk alacsonyabb, mint az előző tényezőé, ugyanis ők a tiltakozó magatartással is szimpatizálnak.

A második modell esetében összesen hét tényező fejt ki pozitív, egy pedig negatív hatást a szociális faktor alakulására. Ebből négynek van jelentős befolyása (lásd 9. táblázat): a nemnek, pontosabban, ha a megkérdezett lány, szakiskolába jár, tiltakozó vagy részvételt halmozó. Ezeknél jelentősen alacsonyabb befolyása van annak, ha a diák rurális környezetben él, technológiai osztályban tanul, rendelkezik szervezeti tagsággal, illetve ha az osztálytársakkal és barátokkal politikával kapcsolatos témákról is beszélget. Mivel a második faktorba az önkéntes munka és a szegényebbek támogatása tartozik, kijelenthető, hogy a lányok érzékenyebbek a szociális vonatkozású ügyekre. Emellett a rurális környezetben élők, a technológiai osztályokba, és főleg a szakiskolába járók kedvezőtlenebb starthelyzettel rendelkeznek, ezért számukra fontosabb az, hogy a „jó állampolgár” támogassa a szegényebbeket és tevékenységei jobb körülményeket teremtsenek a közösség számára.

Továbbá az, hogy a direkt demokratikus részvétel iránti érdeklődés jelentős befolyással van a szociális faktorra, megerősíti a szakirodalom következtetését, mely szerint a tiltakozó magatartást tanúsító állampolgárok sokkal inkább ügyorientáltak és érzékenyek a (szűk vagy tág) környezetükben észlelt problémákra, például a szegénységre. A részvételt halmozók befolyása, az előző modellhez hasonlóan, itt sem marad el, ebben az esetben amiatt, hogy a hagyományos

és amennyiben egy következő változó belépésével a már bent lévő magyarázóereje jelentősen lecsökken, kikerül a modellből (Székely & Barna, 2002).

állampolgárság mellett tiltakozók is. A befolyás azonban alacsonyabb, mint akkor, ha kizárólag a direkt demokratikus részvétel iránt érdeklődnek.

A kutatási előzmények egyik következtetését erősíti az is, hogy a szervezeti tagság – bár nem erős – pozitív hatást vált ki, tehát amennyiben bármilyen szervezet keretében tevékenykedik egy fiatal, látóköre szélesedik, és jobban odafigyel környezetére. Érdekesség viszont, hogy negatív hatást fejt ki, ha a fiatal beszél barátaival és osztálytársaival politikáról. Egy lehetséges magyarázat erre, hogy a beszélgetések során azt a következtetést vonja le a diák, hogy ilyenkor túl nagy a „költség”, és ez kevés „haszonnal” jár, vagy alacsony a szegények támogatásának és az önkéntes munkának a presztízse, ezért egyszerűen nem kívánják ezt felvállalni.

A harmadik modellből kiderül, hogy a kötelezettségfaktor alakulására nyolc tényezőnek van hatása (lásd 9. táblázat), azonban erős befolyása csak egynek: ha a magyarok aránya a településen „kiegyensúlyozottnak” vélhető, azaz 25–50% közötti. A települések ezen kategóriájába jelen esetben Marosvásárhely tartozik, ahol a felmérés pillanatában még nem volt magyar polgármester, de a magyarok magas aránya mellett a helyi önkormányzatban is magyar többség volt, illetve Szatmárnémeti, ahol a polgármesteri tisztséget már akkor is magyar személy töltötte be. Ha egy fiatal ezen települések egyikén él/jár iskolába, nagyobb a valószínűsége, hogy fontosnak tartja az adófizetést és a törvények betartását, tehát olyan szempontokat, amelyek biztosítják a „rendet”. Ezeken a településeken etnikai szempontból is kiélezett a politikai hatalomért folyó harc, ez vélhetően hozzájárul ahhoz, hogy a kötelezettségeket fontosabbnak tartják, mint társaik. Alacsonyabb a befolyása annak, hogy a magyarok aránya a településen az említettnél alacsonyabb, azaz a megkérdezett diák Nagyváradon, Kolozsváron vagy Temesváron tanul. A felsorolt öt városban tanuló diákok egyébként az ideális állampolgár esetében a választásokon való részvételt is fontosabbnak tartják (83–84% tartja fontosnak vagy inkább fontosnak, hogy az állampolgár elmenjen szavazni), mint a tömbtelepüléseken élő fiatalok (74%).

További öt tényező minimális, de pozitív befolyással van a kötelezettségfaktorra: csak a hagyományos részvétel iránt mutat érdeklődést, mindkét részvételi típusban érdekelt, az előző tanévben elért tanulmányi átlag, beszél politikáról a családtagokkal és a tanárokkal. Mint látjuk, a szocializációs színterek közül ebben a kérdésben (is) a családnak és a tanároknak van kiemelt szerepe, ők azok, akik a kötelezettségekre próbálják meg felhívni a fiatalok figyelmét, esetleg átörökíteni saját értékrendjüket a következő generációra. A kötelezettségek előtérbe helyezése nő a tanulmányi átlaggal, feltételezhetően azért, mert a „jó tanulók” részéről elvárás, hogy mások is kötelességtudóan viselkedjenek. Nem meglepő, hogy amennyiben a megkérdezett csak a hagyományos részvétellel rokonszenvez, valószínűbb, hogy fontosnak tartja a kötelezettségeket; ők a választásokon való részvételre jog mellett kötelezettségként is tekintenek. A mindkét részvételi típusban érdekelték szintén pozitív befolyást gyakorolnak a kötelezettségfaktor alakulására: ők azok, akik a választások és szervezeti tagság mellett tiltakozó magatartást is hajlamosak tanúsítani, a tényező hatása pedig csak minimálisan alacsonyabb, mint az előző kategóriánál. Bár a befolyás minimális, elmondható, hogy negatív hatása van a kötelezettségfaktorra annak, ha a diák technikumban tanul – ez a kérdés további vizsgáldást igényel.

9. táblázat. Lineáris regressziós modellek az állampolgár-ideált befolyásoló tényezők megállapítására

Table 9. Linear regression models to determine the factors influencing the opinion about the ideal citizen

			Aktivitás		Szociális		Kötelezettség	
			B	Beta	B	Beta	B	Beta
Média	Folytonos						1,146	0,064**
Szülő végzettsége	Legalább egyik felsőfok	Kategorikus						
	Legalább egyik középfok							
	Mindkettő alacsony							
Nem	Fiú	Kategorikus						
	Lány				9,309	0,244***		
Településtípus	Város	Kategorikus						
	Falu				2,256	0,060**		
Osztálytípus	Elméleti	Kategorikus						
	Hivatási							
	Technológiai				4,088	0,096***	-1,826	-0,048*
	Szakiskola				8,837	0,153***		
Szervezeti tagság	Nem tag	Kategorikus						
	Tag				1,841	0,048*		
Beszél politikáról családtagokkal	Nem beszél	Kategorikus						
	Beszél		4,008	0,109***			2,360	0,069**
Beszél politikáról tanárokkal	Nem beszél	Kategorikus						
	Beszél		4,428	0,104***			2,142	0,054*
Beszél politikáról kortárs csoportokkal	Nem beszél	Kategorikus						
	Beszél		2,953	0,077**	-2,528	-0,064**		

			Aktivitás		Szociális		Kötelezettség	
			B	Beta	B	Beta	B	Beta
Magyarok aránya a településen	> 50%	Kategorikus					4,405	0,120***
	25–50%						3,232	0,078**
	< 25%							
Részvételi típus	Passzív	Kategorikus						
	Hagyományos		5,068	0,107***			3,416	0,077**
	Tiltakozó				6,292	0,143***		
	Részvételt halmozó		3,880	0,093***	4,596	0,107***	2,838	0,074**
Konstans			45,681***		33,576***		60,353***	
R-négyzet			0,35		0,13		0,45	

*** $P < 0,001$, ** $P < 0,01$, * $P < 0,05$

Forrás: Civil és politikai szocializáció és nyelvi attitűdök középiskolások körében, saját szerkesztés

KÖVETKEZTETÉSEK

Az állampolgári részvétel kapcsán a szakirodalom jelentős része két nagy dimenziót különít el: a hagyományos és a tiltakozó/direkt demokratikus részvételt. Ezek alakulását egyfajta folyamatként értelmezi: míg a hagyományos az utóbbi években lassan háttérbe szorult, addig a tiltakozó előtérbe került. Szükséges azonban kiemelni, hogy a tiltakozás és az önérvényesítő magatartás sokkal inkább a nyugati, erős demokráciák állampolgáira jellemző. Ők azok, akik kritikusak az intézményekkel szemben, elvárásaik növekednek, gyakran maguk próbálják meg irányítani a folyamatokat.

Arra kerestem a választ, hogy Erdély nyolc városában tanuló, magyar 11. és 12. osztályosok milyen állampolgári részvételi formák iránt érdeklődnek. A szakirodalomban felvázolt két dimenzió alapján készített keresztábra segítségével a fiatal állampolgárok négy csoportját sikerült elkülöníteni: (1) a teljesen passzívakat, (2) a „hagyományos állampolgárokat” (részt venne a parlamenti választásokon, politikai szervezet, diáktanács vagy diákönkormányzat tagja), (3) a tiltakozókat (aláírást gyűjtene vagy volt már élete során tüntetni), illetve (4) a részvételt halmozókat (mindkét formában aktívak). Bár legnépesebb csoportnak a passzívak bizonyultak (34%), a részvételt halmozók kategóriájába is jelentős számú fiatal tartozik (24%), a tiltakozók aránya (24%) pedig csak valamelyest magasabb a hagyományos állampolgárokénál (19%). Ez alapján elmondható, hogy az erdélyi magyar diákok esetében az aktivitási formák ugyanannak a folyamatnak az elemei, és egyszerre vannak jelen, megerősítve a Regionális Barométer 2019 azon következtetését, hogy Romániában átjárás van hagyományos és nem hagyományos tevékenységek között (Kiss és mtsai., 2020: 127). Ellentétes azonban a nemzetközi szakirodalom megállapítása, amely szerint a direkt demokratikus részvétel felváltja a hagyományos formákat.

A háttérváltozók mentén vizsgálva, hogy kik tartoznak az egyes csoportokba, azt figyelhetjük meg, hogy kizárólag a választásokon való részvétel és a „hagyományos” szervezetek iránt inkább a fiúk, míg kizárólag az aláírásgyűjtés és tüntetéseken való részvétel iránt inkább a lányok érdeklődnek, tehát a lányok az ügyorientáltabbak. Nem igazolódtott be azonban, hogy a szakirodalomban felsőfokú végzettséggel rendelkező „elit” csoport a hagyományos részvételi formáknak többé-kevésbé hátat fordítva, a direkt demokratikus részvételt választja, ugyanis az erdélyi magyar 11. és 12. osztályosok esetében ez a típusú attitűd nem érvényes az értelmiségi családból származó gyerekekre és a „jó tanulók” sem tartoznak ebbe a kategóriába. Megfigyelhető azonban, hogy ők azok, akik halmozzák az aktivitásokat, és az ő esetükben a legalacsonyabb a teljesen passzívák aránya. Hasonló hatással van az aktivitásra a település nagysága is: minél nagyobb a lakosok száma, annál magasabb a részvételt halmozók aránya, és alacsonyabb a teljesen passzíváké. Ez feltételezhetően abból adódik, hogy nagyobb városokban több lehetőség áll a diákok rendelkezésére. Végül, megállapítható, hogy ebben a kérdésben nem az intézményes szocializációs helyszínek a mérvadók (tanárok/iskola), hanem a család és a kortárscsoport. A család és az informális csoportok kiemelt szerepét bizonyítja, hogy az aktivitás függ attól is, hogy a fiatal számára adott-e egy követendő minta: családja részt vesz-e a választásokon, ismerősei kimennek-e az utcára tüntetni.

Továbbá kiderült, hogy az erdélyi magyar fiatalok három komponens mentén értelmezik a jó állampolgárokat, és elkülönül egy tájékozottság-aktivitás, egy szociális és egy kötelezettség-faktor. A szocializációs színterek befolyása ezekben az esetekben is tetten érhető: a tájékozódás-aktivitás faktor fontosságának értékelése nő, amennyiben a diák beszél a családdal, tanárokkal, kortárscsoporttal politikáról, valamint az tapasztalható, hogy a család és a tanárok igyekeznek a kötelezettségekre felhívni a fiatalok figyelmét. A családdal és tanárokkal ellentétben a kortárs-csoport a szociális érzékenységre negatív befolyással van, tehát ha a diák beszélget a barátokkal, osztálytársakkal politikáról, ez azt váltja ki, hogy kevesebb fontosságot tulajdonítson az önkéntes munkának és a szegények támogatásának (esetleg ne vállalja ezt fel). A szociális vonatkozású ügyekre a lányok és a kedvezőtlenebb starthelyzettel rendelkezők (falun élők, technológiai osztályba, szakiskolába járók) fektetnek nagyobb hangsúlyt. A felvázolt részvételi típusok befolyása megerősíti a szakirodalomban ismertetett tendenciákat: a tiltakozók a szociális faktorra vannak pozitív befolyással, tehát valóban ők az ügyorientáltak, akiket olyan problémák foglalkoztatnak mint a szegénység, és többek közt önkéntes munkával próbálják/próbálnák meg befolyásolni a történéseket. A „hagyományos állampolgárok” a tájékozottság-aktivitás és kötelezettségfaktorra vannak hatással, és értelemszerűen fontosnak tartják az aktív politizálást és a rend megőrzését a kötelezettségek betartásával. Szintén a kötelezettségfaktorra van befolyással az, ha a diák „jó tanuló” vagy olyan településen tanul, ahol a magyarok kisebbségben vannak, ezen belül főleg, ha marosvásárhelyi vagy szatmárnémeti fiatalról van szó. Ezekben az esetekben egy elvárás fogalmazódik meg a többiekkel szemben, hogy mások is kötelességtudóan viselkedjenek, valamint az említett települések szempontjából fontos lehet az etnikai szempontból is kiélezett politikai hatalomért folyó harc.

Az erdélyi magyar középiskolás aktivitásában fontos szerepet játszik, hogy környezetében milyen „mintákkal” találkozók, és ha nem is másolja le ezeket teljes mértékben, lényeges kiindulópontot jelentenek számára; az informális csoportok befolyásolják abban, hogyan fog a választásokon való részvételtől vagy a tüntetésekről gondolkodni. Megfogalmazható, hogy érde-

mes arra ösztönözni a fiatalokat, hogy részt vegyenek valamilyen tevékenységekben, mivel valószínűsíthető, hogy ha elindulnak a „részvétel útján”, akkor más akciókba is be fognak kapcsolódni. A részvételt halmozók magas aránya megerősíti Szabó és Oross (2014: 103) azon észrevételét, amely szerint a részvétel részvételt eredményez. Ugyanakkor a tanulmány azt is jelzi, hogy a civil és politikai részvétel témáját körüljáró nemzetközi szakirodalom kijelentései nem érvényesek teljes mértékben Romániára és a posztszocialista térségre.

A kutatás eredményei kapcsán több kérdés is felmerült, amelyeket további felmérések során szükséges volna megválaszolni. Összetett kérdésnek bizonyul, hogy miért a kedvezőtlenebb starthelyzettel rendelkezők érzékenyebbek a szociális problémákra, illetve a kortárs csoport miért lehet negatív hatással a szociális faktor fontosságára. Ugyanakkor mélyebb vizsgálódást igényel a kisebbségi léthelyzet befolyása a kötelezettségek betartására, valamint annak felmérése, hogy a más kategóriákhoz viszonyítva passzívabb székelőföldi vagy szakiskolában tanuló diákok milyen akciók esetében bizonyulhatnak aktívabbnak.

SZAKIRODALOM

REFERENCES

- Almond, G., & Verba, S. (1997). Állampolgári kultúra. Bevezetés a politikai kultúrába. *Szociológiai Figyelő*, (1–2). <http://www.c3.hu/%7Eszf/Szofi97/Sz97-03/Sz97-03-Fr.htm>. (Leoltve: 2020. 05. 12.)
- Almond, G., Powell Jr., B., Strom, K., & Dalton, R. (2006). Összehasonlító politológia. Osiris Kiadó.
- Andreeva, M. (2019). (Re)shaping Political Culture and Participation through Social Networks. *Journal of Liberty and International Affairs*, (5)2, 43–54.
- Claggett, W., & Pollock III., P. (2006). The Modes of Participation Revisited, 1980–2004. *Political Research Quarterly*, 59(4), 593–600. <https://doi.org/10.1177/106591290605900408>.
- Dalton, R., & Shin, D. (2014). Reassessing the Civic Culture Model. In R. Dalton & C. Welzel (szerk.). *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizenship* (91–115. o.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002>.
- Farthing, R. (2010). The politics of youthful antipolitics: representing the ‘issue’ of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, 13(2), 181–195. <https://doi.org/10.1080/13676260903233696>.
- Ganczer, M. (2011). Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig. *Jog, állam, politika*, 3(1), 61–79.
- Jakobsen, T., & Listhaug, O. (2014). Social Change and the Politics of Protest. In R. Dalton & C. Welzel (szerk.). *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizenship* (213–239. o.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002>.
- Kiss, T., Csata, I., & Toró, T. (2020). *Regionális Barométer – 2019. Fejlődési idealizmus, regionális identitások, korrupciópercepció, demokrácia-felfogás és magyarellenesség Romániában*. Bálványos Intézet – Székelyföldi Közpolitikai Intézet.

- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Conference Paper. https://www.researchgate.net/publication/245862430_Democratic_Phoenix_Reinventing_Political_Activism. (Letöltve: 2020. 06. 10.)
- Norris, P. (2004). *Young People & Political Activism*. Conference Paper. https://www.researchgate.net/publication/237832623_Young_People_Political_Activism (Letöltve: 2020. 06. 10.)
- Norris, P. (2011). *Democratic Deficit. Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511973383>.
- Oross, D., & Szabó, A. (2017). A magyar egyetemista fiatalok politikai részvételi mintázata. In A. Papp (szerk.). *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei* (441–459. o.). Mathias Corvinus Collegium Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet.
- Papp Z., A., & Márton, J. (2010). Végzős középiskolai diákok továbbtanulása és utánkövető rendszere. In M. Szikszai (szerk.). *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Témakörök egy lehetséges stratégiához* (149–215. o.). Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Területi Bizottsága.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Sólyom, A. (2011). *Székeljudvarhelyi középiskolások és kolozsvári egyetemisták politikai kultúrája*. PhD disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- Szabó, A. (2010). A politikai tiltakozás elmélete. *Jog, állam, politika*, 2(2), 121–137.
- Szabó, A. (2018). A magyar fiatalok politikához való viszonya. In L. Székely (szerk.), *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar ifjúság kutatás 2016*. (437–459. o.). Kutatópont–Enigma
- Szabó, A., & Oross, D. (2014). Ott és akkor egészen mások vagy mindig mindenütt ugyanazok? Aktív és passzív hallgatók Magyarországon. In A. Szabó (szerk.). *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében* (99–110. o.). Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.
- Szabó, I., & Falus, K. (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100(4), 383–400.
- Székely, M., & Barna, I. (2002). *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*. Typotex Elektronikus Kiadó.
- Walzel, C., & Dalton, R. (2014). From Allegiant to Assertive Citizens. In R. Dalton & C. Walzel (szerk.). *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizenship* (282–306. o.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002>.